

بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای در بخش زراعت شهرستان کنارک

ابوبکر رئیسی

دانش آموخته کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران

مهیم شیهکی تاش *

استادیار، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران

حامد کرد

دانشجوی دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

عبدالعزیز ولی نفس

دانش آموخته کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۱۲/۰۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۹/۲۷

چکیده

به‌منظور بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی در بخش زراعت شهرستان کنارک مطالعه‌ای صورت گرفت. جامعه آماری تحقیق، کلیه افراد دارای کسب و کار گلخانه‌ای بخش زراعت شهرستان کنارک، در سال ۱۳۹۶ به تعداد ۱۳۰ نفر بود. در این تحقیق براساس جدول مورگان ۹۵ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. پرسش‌نامه پرسشنامه به‌عنوان ابزار پژوهش، جهت جمع‌آوری داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت و روایی آن توسط کارشناسان کشاورزی و پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ در مرحله پیش‌آزمون (۰/۸۵۳) تأیید شد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون فریدمن استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد از بین عوامل مالی مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، کمبود سرمایه با میانگین رتبه‌ای ۴/۳۳ و از میان عوامل زیرساختی و فنی، عدم وجود صنایع تبدیلی محصولات گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۴/۷۴ بیشترین تأثیر را بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارند. و همچنین از بین عوامل اجتماعی-فرهنگی و آموزشی، عدم برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی برای کارگران برای افزایش مهارت آن‌ها توسط جهاد کشاورزی با میانگین رتبه‌ای ۳/۷۵ و از میان عوامل فردی، نداشتن تجربه و تخصص مرتبط کافی با میانگین رتبه‌ای ۳/۹۷ بیشترین تأثیر را بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارند.

واژه‌های کلیدی

کارآفرینی، کارآفرینی کشاورزی، کسب و کار گلخانه‌ای.

۱. مقدمه

کشورهای جهان طی قرن های گذشته و کنونی با استفاده از فناوری های جدید و با اتکا به منابع طبیعی ارزان قیمت در زمینه های تأمین غذا به دستاوردها و پیشرفت های شگرفی دست یافته اند؛ اما این دستاوردها در برخی موارد هزینه های گزافی نیز در پی داشته و منجر به فرسایش و از بین رفتن محیط زیست منابع طبیعی شده است؛ به نحوی که در شرایط کنونی، تخریب محیط زیست و تبدیل اراضی جنگلی به زمین های زراعی، فرسایش خاک، آلودگی منابع آب بر اثر استفاده بی رویه از مواد شیمیایی و ایجاد ضایعات کشاورزی، ابعاد فوق العاده وخیمی به خود گرفته است. به همین دلیل در دهه های اخیر به ویژه چند سال گذشته نگرش های جدیدی در رابطه با بهره برداری مناسب و پایدار از منابع طبیعی در سطح دنیا شکل گرفته است. با این وجود نظام های رایج کشاورزی در بیشتر کشورهای جهان سوم به استفاده بی رویه از نهادهای بیرونی تأکید دارند و نه تنها هیچ برنامه ای در جهت کاهش استفاده از این نهادها مشاهده نشده است، بلکه در سال های اخیر بهره گیری از آنها روندی رو به رشد نیز داشته است. به هر حال، با توجه به نگرش ها و مسائل موجود بایستی زمینه حرکت به سوی نظام های کشاورزی پایدار فراهم گردد [۹].

از سوی دیگر افزایش جمعیت و به تبع آن تقاضا برای تهیه محصولات کشاورزی، نبود اطمینان و ریسک در مورد قیمت و میزان محصول و نهادهای مصرفی و همچنین فصلی بودن تولید محصولات سبب شده برای تأمین نیاز مردم راهکارهایی در نظر گرفته شود تا میزان تولید افزایش یابد؛ امکان تولید محصولات در خارج از فصل میسر گردد؛ کاربرد نهادهای مصرفی مقرون به صرفه و با مهارت خاصی انجام گیرد و همچنین بازاریابی محصولات و کالاها جهت ارضای نیازها و خواسته ها فراهم گردد. بنابراین، بخش کشاورزی می بایست خود را در جهت ایفای نقش های جدید نه در قالب کارکردهای معیشتی، بلکه به منظور استفاده بهینه از مزیت های نسبی در عرصه تولید و بازاریابی محصولات کشاورزی در سطح ملی و بین المللی آماده سازد [۱۹]. یکی از روش های مناسب در جهت استفاده بهینه از مزیت های نسبی بخش کشاورزی در عرصه تولید، بازاریابی، رقابتی کردن بخش کشاورزی، حضور در بازارهای جهانی و توسعه واحدهای بهره برداری گلخانه ای می باشد [۶].

از این رو نه تنها تولید افزایش می یابد بلکه در هر فصلی، افزایش کیفیت محصول تولیدی، صرفه جویی در مصرف آب، استفاده از اراضی غیرقابل کشت با سیستم هیدروپونیک، عدم وابستگی تولید به شرایط محیطی امکان بازاریابی مناسب، تنظیم برنامه کشت مطابق با نیاز بازار، تولید محصول در تمام فصول سال (با توجه به امکان کنترل عوامل محیطی)، ایجاد فرصت های شغلی مناسب برای جوانان و کارآموختگان کشاورزی و، هدایت فعالیت های بازرگانی جهت جریان کالا یا خدمات از تولیدکننده تا مصرف کننده میسر می گردد [۱۵]. بنابراین کشت های گلخانه ای یکی از راهکارهای استفاده بهینه از منابع طبیعی با توجه به رشد روزافزون جمعیت، محدودیت منابع آب و خاک و کاهش مواد غذایی است. کارشناسان بخش کشاورزی بهره گیری از کشت های گلخانه ای را با توجه به افزایش ۱۰ برابری عملکرد نسبت به کشت در فضای باز، شیوه مناسب برای تحقق امنیت غذایی شیوه ای مناسب می دانند. تنوع اقلیمی، نیروی کار فراوان، دانش فنی تولید و وجود انرژی ارزان، زمینه های مناسبی برای توسعه واحدهای تولیدی گلخانه ای در ایران می باشند [۱۰].

با این وجود، توسعه واحدهای کشت‌های گلخانه‌ای نیازمند افرادی با خصلت‌های کارآفرین می‌باشد. چون کارآفرینی تبدیل ایده نو به محصول یا خدمات جدید است و مزایایی هم چون تسهیل بازاریابی محصولات، ایجاد اشتغال، افزایش بهره‌وری، خوداتکایی و رشد اقتصادی در محصولات کشاورزی را به همراه خواهد داشت. با وجود اینکه تجارب جهانی مفیدی در زمینه بهره‌گیری کشورهای مختلف از کارآفرینی برای رشد و توسعه اقتصادی در بخش کشاورزی وجود دارد، متأسفانه در کشور ما تاکنون به این مقوله توجه کافی نشده است. به عبارتی مبحث کارآفرینی و پژوهش‌های مرتبط با آن در کشور ما بسیار جوان و اندک می‌باشد. بخش زراعت شهرستان کنارک با توجه به وجود نیروی انسانی کافی، وسعت زمین‌های مستعد برای کشاورزی و وجود منابع آبی سطحی و زیرزمینی، زمینه‌ی مناسبی برای کارآفرینی در بعد احداث واحدهای گلخانه‌ای را دارا می‌باشد، اما کسب و کارهای گلخانه‌ای منطقه‌ی مورد مطالعه با توجه به قابلیت‌های متعدد منطقه با شکست مواجه هستند. از این رو، این پژوهش به دنبال پیدا کردن در پی یافتن جوابی برای این مساله می‌باشد. به عبارت دیگر در این تحقیق در پی آنیم که عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای در بخش زراعت شهرستان کنارک کدامند و رتبه‌بندی آن‌ها چگونه است؟

۲. مبانی نظری

پیشینه‌ی کشت‌های گلخانه‌ای به سال‌های ۱۶۰۰ میلادی بر می‌گردد. صنعت گلخانه محصول علوم و فناوری‌های جدیدی است که از تلفیق یافته‌های علوم مختلف از جمله مکانیک، الکترونیک، علوم زراعی و باغی، مهندسی آب و خاک، شیمی و غیره به وجود آمده است. پس از جنگ جهانی دوم، صنعت کشت‌های گلخانه‌ای دچار تحول عظیمی گردید، هر چند آهنگ سریع رشد تکنولوژی تولیدات گلخانه‌ای تا مدت‌ها در پشت مرزهای ایران ماند، ولی در سال‌های پس از جنگ تحمیلی، بحث کشت‌های گلخانه‌ای وارد سیستم کشاورزی‌مان ایران شد. تنوع اقلیمی، نیروی کار فراوان، دانش فنی تولید و وجود انرژی ارزان، زمینه‌های مناسبی برای توسعه واحدهای تولیدی گلخانه‌ای در ایران می‌باشند [۱۲].

در کشورهای رو به توسعه، موفقیت کسب و کارهای گلخانه‌ای نه تنها سبب سودهای اقتصادی می‌شود بلکه منافع اجتماعی و فرهنگی هم ایجاد می‌نماید. کارآفرینان گلخانه‌ای به دلایل متعدد از جمله بیکاری و کاهش دستمزدها و نارضایتی از شغل قبلی وارد کارآفرینی در این عرصه می‌شوند. با توجه به آمارهای رسمی در سال‌های اخیر، سهم اشتغال گلخانه‌ای، فقط ۱۴ درصد است و نرخ بیکاری در میان کسب و کارهای گلخانه‌ای خصوصاً نیروی تحصیل کرده تحصیلکرده افزایش قابل توجهی داشته است. نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۳، حتی بسیار فراتر از متوسط نرخ بیکاری در کشور است. لذا بنا به ضرورت توسعه سهم کسب و کار گلخانه‌ای در اقتصاد ملی و مقابله با بحران بیکاری ضروری است که شرایط لازم برای توسعه و کارآفرینی گلخانه‌ای فراهم گردد تا با ایجاد کسب و کار گلخانه‌ای و فرصت‌های شغلی برای خود و دیگران بتوان معضل کنونی جامعه را پایان بخشید [۸]. و کشت گلخانه‌ای دارای مزایای متعددی می‌باشند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. امکان تولید مستمر محصول در تمام طول سال بدون تأثیر محدودیت‌های موجود به خصوص در مناطق سرد؛
۲. استفاده از تکنیک‌های جدید و بهره‌گیری صحیح و افزایش بهره‌وری از امکانات محدود آب (به دلیل استفاده

- از سیستم آبیاری تحت فشار به خصوص آبیاری قطره‌ای) و خاک (به دلیل بهره‌گیری بهینه از فضا به جای سطح، به خصوص در قطعات و اراضی کوچک غیراقتصادی)؛
۳. کاهش خسارت و تأمین تولید با توجه به امکان کنترل عوامل سوء محیطی در یک محیط بسته (گلخانه)؛
  ۴. افزایش بازدهی و عملکرد محصول؛
  ۵. بالا بودن کیفیت محصولات گلخانه‌ای؛
  ۶. امکان مطلوب صادرات محصول به خارج از کشور؛
  ۷. استفاده بهینه (در حد نیاز) از کود و سموم شیمیایی؛
  ۸. ایجاد اشتغال مفید و مولد در جامعه و جذب نیروهای کار کشور [۱۳]؛
  ۹. استفاده بهینه از انرژی خورشیدی، باد و دما؛
  ۱۰. استفاده بهینه از بقایای گیاهان تولید شده در گلخانه؛
  ۱۱. درآمد بالا در سطح کم زمین [۴].

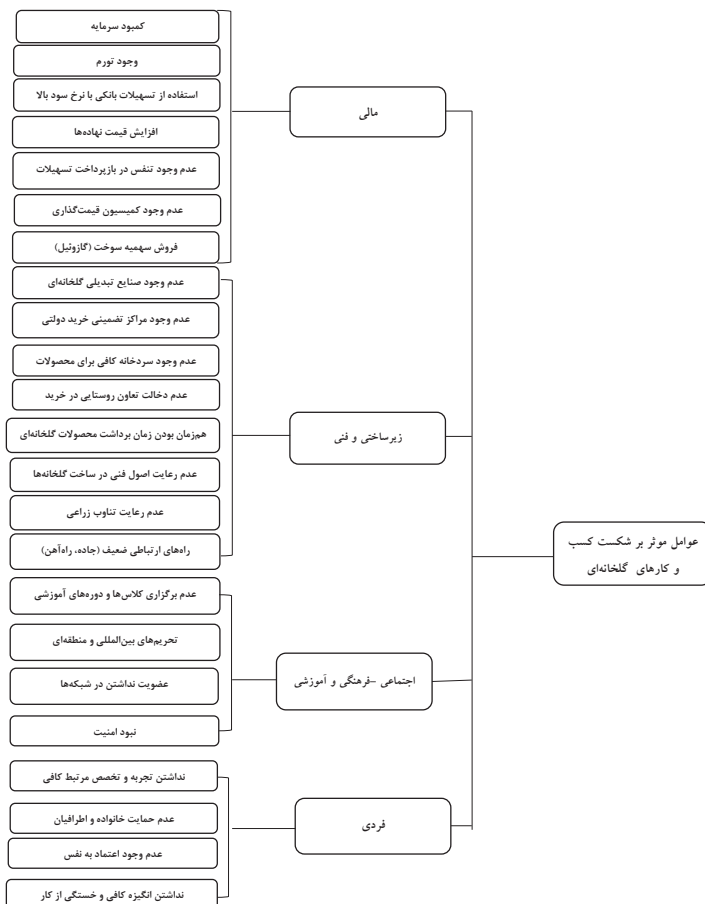
اما باید توجه داشت که با احداث یک گلخانه استاندارد به تنهایی نمی‌توان به تمامی مزیت‌های فوق دست یافت. بلکه لازم است تا افراد اطلاعات و دانش فنی مورد نیاز را در زمینه تولید محصولات گلخانه‌ای کسب نمایند. پژوهش‌های مختلفی در زمینه کارآفرینی کشاورزی و کسب و کارهای گلخانه‌ای صورت گرفته است. که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره شده است.

احسانی فر و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی به این نتیجه رسیدند که موانع توسعه کارآفرینی در این بخش شامل عبارتند از موانع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، موانع اقتصادی، موانع فرهنگی، موانع پشتیبانی و حمایتی، موانع آموزشی و اطلاع‌رسانی و موانع زیرساختی هستند.

همچنین برای کاهش یا رفع این موانع تعدادی راهکارهایی در زمینه زیرساخت‌های دولتی، آموزشی، مادی و غیرمادی پیشنهاد شده است. چوبچیان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر راندمان گلخانه‌های توت‌فرنگی و راهکارهایی برای توسعه کارآفرینی کشاورزی در شهرستان هشتگرد پرداختند. نتایج حاکی از قابلیت اعتماد بالای این گونه‌ها برای سنجش متغیرهای تحقیق بود. بر اساس نتایج به دست آمده متغیر برخورداری گلخانه از نور کافی خورشید، انگیزه گلخانه‌دار، کنترل دمای محیط، دسترسی به بازار، فضای نگهداری مناسب پس از برداشت، بسته‌بندی مناسب محصول پیش از عرضه به بازار، دسترسی به اینترنت و برقراری ارتباطات، دانش مرتبط با آفات و بیماری‌ها و دانش مرتبط با فیزیولوژی گیاه گلخانه‌دار به ترتیب متغیرهایی بودند که بر ارتقای راندمان گلخانه‌های توت‌فرنگی تأثیر معنی‌داری داشتند. خنجری و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان بررسی اثر کارشناسان ترویج بر کارایی تولید گلخانه‌ای سیستان نشان دادند که برنامه‌های ترویجی می‌توانند گام مؤثری در ارتقا کارایی در میان گلخانه‌داران منطقه بردارند. ترویج از طریق بهبود روش‌ها و فنون کشاورزی و افزایش کارایی تولید و درآمد، ارتقا سطح زندگی و استانداردهای اجتماعی و آموزشی، جامعه روستایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شریفی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با

عنوان بررسی عوامل مؤثر بر پایداری نظام کشت گلخانه‌ای در منطقه جیرفت و کهنوج به بررسی عوامل مؤثر بر پایداری نظام کشت گلخانه‌ای پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که بین سطح پایداری کشت گلخانه‌ای و سابقه‌ی این فعالیت‌های گلخانه‌ای، مساحت گلخانه، میزان شرکت در کلاس‌های ترویجی - آموزشی مرتبط با کشاورزی پایدار، نگرش نسبت به کشاورزی پایدار و سطح دانش کشاورزی پایدار و سطح تحصیلات رابطه معنی‌داری وجود دارد. رفعتی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان بررسی کارایی فنی، تخصیصی و اقتصادی پنبه‌کاران استان گلستان با استفاده از روش پارامتریک دریافتند که میانگین کارایی فنی، تخصیصی و اقتصادی پنبه‌کاران استان گلستان را به ترتیب ۸۵، ۹۰، ۷۷ درصد برآورد کردند. همچنین نتایج نشان داد در تابع عدم کارایی فنی پنبه‌کاران متغیرهای سطح تحصیلات و شرکت در کلاس‌های ترویجی و آموزشی اثر منفی دارند. لیث و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان تأثیر کارآفرینی بر اقتصاد گلخانه‌داری در استان آذربایجان غربی با استفاده از داده‌های مقطع زمانی در ۲۴۱ گلخانه به بررسی تأثیر کارآفرینی بر محصولات گلخانه‌ای پرداختند. نتایج نشان داد مهم‌ترین عامل در اقتصاد گلخانه‌داری، وجود تقاضا در جامعه برای محصولات گلخانه‌ای می‌باشد و همچنین کارآفرینی بر میزان نهاده‌های مصرفی تأثیر منفی دارد. افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی به بررسی راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در روستاهای شهرستان خدابنده پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که از دیدگاه افراد نمونه، از میان نقاط ضعف منطقه‌ی مورد مطالعه برای توسعه کارآفرینی کشاورزی، فقر شدید روستایی و فراهم نبودن فضای اجتماعی و اقتصادی از عوامل اصلی تأثیرگذار در عدم توسعه کارآفرینی کشاورزی است. یعقوبی و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیق خود با عنوان نقش عوامل سازمانی و مدیریتی در توسعه کارآفرینی در سازمان ترویج کشاورزی کشور به بررسی میزان کارآفرینی در سازمان کشور و نیز شناسایی و تحلیل نقش عوامل سازمانی و مدیریتی در توسعه کارآفرینی سازمانی در این سازمان پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد شرایط سازمانی و مدیریتی ادارات ترویج شامل مقررات و ساختار سازمانی، رفتار مدیریتی، نظام پاداش و ارتباطات سازمانی، تسهیل‌کننده کارآفرینی سازمانی نمی‌باشد. مرادزادی و همکاران (۱۳۸۶) در تحقیقی که با عنوان تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه‌ای ایران انجام داده بودند، دریافتند عوامل سیاست‌گذاری، اقتصادی، پشتیبانی، آموزشی، زیرساختی و فرهنگی عمده‌ترین موانع توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه‌ای ایران هستند. مک‌الوی (۲۰۰۶) در تحقیق خود مشکلات کسب و کارهای کوچک را دسترسی به سرمایه، مجراهای توزیع، و حمایت کسب‌های مرسوم در کسب و کار دانسته است. همچنین، براساس رویکردی نظام‌مند، عوامل متعدد درونی و بیرونی هم‌چون تخصیص مشترک منابع تولیدی، مدیریت مخاطره، برنامه‌ریزی تولید، قدرت ابتکار کشاورز، شرایط خانوادگی، شرایط زیست‌بوم کشاورزی (مانند خاک، آب و اقلیم) قیمت بازار و ثبات سیاسی نیز بر موفقیت کسب و کارهای کشاورزی تأثیر می‌گذارند. گیلن و همکاران (۲۰۰۳) در تحقیق خود بدین نتیجه رسیده‌اند که در یک محیط کسب و کار با سطح فناوری پیشرفته، همانند بخش کشاورزی هلند، ظرفیت نوآوری و یادگیری کارآفرینان کشاورزی ضرورتی اساسی برای پایداری کسب و کارهای دایر شده به‌شمار می‌رود. ناینگ‌گولان (۲۰۰۳) در تحقیق خود با برشمردن چالش‌های کیفیت،

بهره‌وری بهینه از منابع محدود، ارزش‌زایی، رقابت و داد و ستد در بستر آزادسازی بازار و جهانی شدن، نوآوری و تنوع‌بخشی برای پاسخگویی به تقاضاهای جدید (مشتری‌گرایی و بازارگرایی) برای رشد کشاورزی تجاری، مواردی شامل موانع تجارت منطقه‌ای و بین‌المللی، دسترسی محدود به اعتبارات، نرخ مبادله متغیر و نوسان ارز، تورم، سیاست تجاری ضعیف، تعرفه‌ها و مالیات واردات و صادرات، ساختار اداری نامناسب، هزینه‌های بالای حمل و نقل و شبکه‌ی ناکارآمد توزیع، کیفیت پایین و عرضه نامناسب مواد خام، ضعف زیرساخت‌های توسعه‌ای و نبود مدیران حرفه‌ای را از جمله مسائل و مشکلات توسعه‌ی کسب و کارهای کشاورزی عنوان کرده است. با مرور مطالعات صورت گرفته، مدل نظری تحقیق حاضر در شکل ۱ نشان داده شده است.

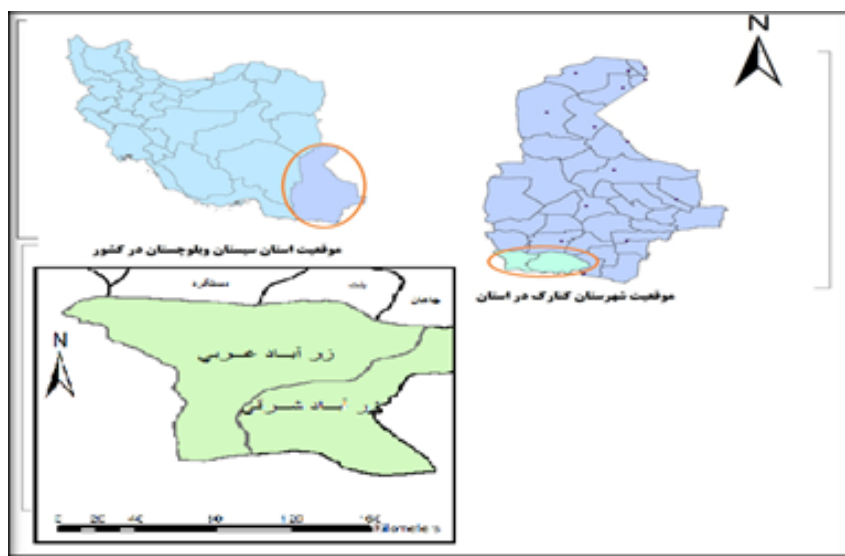
شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش (یافته‌های پژوهشی ۱۳۹۶)

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی است؛ و با توجه به ماهیت موضوع، از لحاظ تقسیم‌بندی‌های روش‌شناسی، روش به کار رفته در پژوهش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر داده‌های عملیاتی است. همچنین در بعد زمانی، پژوهش حاضر از نوع تحقیقات مقطعی است، چرا که در یک محدوده‌ی زمانی مشخص صورت گرفته و واقعیت را در یک بازه زمانی معین کنکاش کرده است. جامعه آماری تحقیق حاضر کلیه شاغلان در زمینه‌ی کسب و کارهای گلخانه‌ای در سال ۱۳۹۶ به تعداد ۱۳۰ نفر می‌باشند که از این میان، ۹۵ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، با استفاده از جدول مورگان انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نظر، پرسشنامه دو بخشی براساس مرور مبانی و پیشینه‌ی پژوهش و نظرخواهی از صاحب‌نظران این حوزه تهیه شد. بخش اول به بررسی ویژگی‌های فردی پاسخگویان در قالب سن، میزان تحصیلات، سابقه کار و غیره اختصاص دارد. بخش دوم به بررسی عوامل مالی (۷ گویه)، زیرساختی و فنی (۸ گویه)، عوامل اجتماعی - فرهنگی و آموزشی (۴ گویه)، و فردی (۴ گویه) مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای بخش زراآباد شهرستان کنارک در قالب طیف پنج‌گانه لیکرت (۱ = خیلی کم، ۲ = کم، ۳ = متوسط، ۴ = زیاد، ۵ = خیلی زیاد) مربوط است. جهت تعیین روایی پرسشنامه چند نسخه از آن در اختیار گروهی از متخصصان، شامل کارشناسان کشاورزی قرار داده شد و اصلاحات لازم برحسب پیشنهادهای آن‌ها صورت گرفت. برای برآورد ضریب پایایی پرسشنامه‌های مورد استفاده در پژوهش حاضر، ابتدا ۳۰ نسخه از آن‌ها در اختیار آزمودنی‌ها قرار گرفت که نتایج آن برحسب آلفای کرونباخ ۰/۸۵۳. به دست آمد که این مقادیر ضریب اعتماد، نشان‌دهنده‌ی پایایی نسبتاً بالای این پرسشنامه‌ها می‌باشد. در سطح آمار استنباطی از آزمون فریدمن استفاده شد و تمامی محاسبات آماری توسط نرم‌افزار Spss۲۳ صورت پذیرفته است.

۴. محدوده‌ی مورد مطالعه

بخش زراآباد، در شهرستان کنارک، در منتهی‌الیه جنوب غربی استان سیستان و بلوچستان، با جمعیت حدود ۲۱ هزار نفر و وسعت ۳ هزار و ۸۰۰ کیلومترمربع و دارا بودن ۷۵ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان در فاصله ۱۷۰ کیلومتری مرکز شهرستان کنارک و مرکز شهرستان جاسک در مسیر محور مواصلاتی ترانزیتی کنارک به جاسک، ضمن قرار گرفتن در شاهراه اقتصادی محور شرق مسیر اتصال دو بندر مهم و استراتژیک چابهار و بندرعباس و نزدیک‌ترین نقطه‌ی استان سیستان و بلوچستان به تنگه‌ی استراتژیک هرمز نیز می‌باشد. بخش زراآباد و یا همان «هندوستان کوچک»، دارای آب و هوای گرم و مرطوب بوده و در اوج گرمای تابستان به علت وزش بادهای موسمی «مونسون» معتدل و گرم‌ترین نقطه‌ی کشور در زمستان است. و شکل ۲ بیانگر موقعیت جغرافیایی بخش زراآباد در سطح کشور و استان می‌باشد.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه بخش زراباد (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶).

۵. نتایج و بحث

بر اساس نتایج توصیفی جدول (۱)، گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با ۶۲/۱ درصد دارای بیشترین فراوانی و گروه سنی بالاتر از ۵۰ سال با ۱۰/۵ درصد دارای کمترین فراوانی می‌باشد. همچنین گروه‌های سنی ۴۰ تا ۵۰ سال با ۱۴/۷ درصد و ۲۰ تا ۳۰ سال با ۱۲/۶ درصد به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند. از نظر متغیر جنس نیز مردان با ۹۱/۶ درصد، بیشترین فراوانی را دارند، در حالی که تنها ۸/۴ درصد پاسخگویان زن هستند. در زمینه‌ی سطح تحصیلات، گروه تحصیلی لیسانس با ۴۴/۲ درصد دارای بیشترین فراوانی می‌باشد. گروه‌های تحصیلی فوق‌دیپلم با ۲۴/۲ درصد، دیپلم با ۲۲/۱ درصد و فوق‌لیسانس و بالاتر از آن با ۹/۵ درصد به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۱. ویژگی‌های فردی پاسخگویان (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

متغیرها	سطوح متغیر	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
سن	۲۰ تا ۳۰ سال	۱۲	۱۲/۶	۱۲/۶	۱۲/۶
	۳۰ تا ۴۰ سال	۵۹	۶۲/۱	۶۲/۱	۷۴/۷
	۴۰ تا ۵۰ سال	۱۴	۱۴/۷	۱۴/۷	۸۹/۵
	بالتر از ۵۰ سال	۱۰	۱۰/۵	۱۰/۵	۱۰۰/۰
جنس	مرد	۸۷	۹۱/۶	۹۱/۶	۹۱/۶
	زن	۸	۸/۴	۸/۴	۱۰۰
تحصیلات	دیپلم	۲۱	۲۲/۱	۲۲/۱	۲۲/۱
	فوق‌دیپلم	۲۳	۲۴/۲	۲۴/۲	۴۶/۳
	لیسانس	۴۲	۴۴/۲	۴۴/۲	۹۰/۵
	فوق‌لیسانس و بالاتر از آن	۹	۹/۵	۹/۵	۱۰۰/۰

۱-۵. بررسی و اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به هر یک از عوامل مالی، زیرساختی و فنی، اجتماعی - فرهنگی و آموزشی و فردی مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای در رابطه با اولویت‌بندی میزان تأثیر گویه‌های مربوط به هر یک از عوامل مالی، زیرساختی و فنی، اجتماعی - فرهنگی و آموزشی و فردی از آزمون فریدمن استفاده شد. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود از بین شاخص‌های مالی مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، کمبود سرمایه با میانگین رتبه‌ای ۴/۳۳ و وجود تورم با میانگین رتبه‌ای ۴/۲۲ و استفاده از تسهیلات بانکی با نرخ سود بالا بیشترین تأثیر و افزایش قیمت نهاده‌ها با میانگین رتبه‌ای ۴/۰۱، عدم وجود تنفس در بازپرداخت تسهیلات بانکی با میانگین رتبه‌ای ۳/۹۸، عدم وجود کمیسیون قیمت‌گذاری محصولات گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۳/۷۴ و فروش سهمیه سوخت (گازوئیل) با میانگین رتبه‌ای ۳/۶۸ کمترین تأثیر را در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارند. از بین شاخص‌های زیرساختی و فنی مؤثر در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، عدم وجود صنایع تبدیلی محصولات گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۴/۷۴، عدم وجود مراکز تضمینی خرید دولتی با میانگین رتبه‌ای ۴/۷۳ و عدم وجود سردخانه کافی برای نگهداری محصولات گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۴/۶۸ بیشترین و عدم رعایت تناوب زراعی و راه‌های ارتباطی ضعیف (جاده، و راه‌آهن) کمترین تأثیر را بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارند. همچنین از بین گویه‌های اجتماعی - فرهنگی و آموزشی، عدم برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی برای کارگران برای افزایش مهارت آن‌ها توسط جهاد کشاورزی با میانگین رتبه‌ای ۳/۷۵، تحریم‌های بین‌المللی و منطقه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۳/۵۴، دارای بیشترین اثر در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای می‌باشند. در مقابل عضویت نداشتن در شبکه‌ها و گروه‌های مرتبط با کسب و کارهای گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۳/۴۴

و نبود امنیت با میانگین ۳/۲۷ کمترین تأثیر را دارند. و از بین شاخص‌های فردی مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، نداشتن تجربه و تخصص مرتبط کافی با میانگین رتبه‌ای ۳/۹۷، عدم حمایت خانواده و اطرافیان با میانگین رتبه‌ای ۳/۶۶ بیشترین و عدم وجود اعتماد به نفس با میانگین رتبه‌ای ۳/۵۸ و نداشتن انگیزه‌ی کافی، خستگی و دلسردی از کار با میانگین رتبه‌ای ۳/۴۰ کمترین تأثیر را در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارند.

جدول ۲. اولویت‌بندی عوامل مالی، زیرساختی و فنی، اجتماعی-فرهنگی و آموزشی و فردی مؤثر در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای

عوامل	گویه‌ها	اولویت	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار	ضریب پراکندگی
مالی	کمبود سرمایه	۱	۴/۳۳	۱/۱۰	۲۵/۴۰
	وجود تورم	۲	۴/۲۲	۱/۲۴	۲۹/۳۸
	استفاده از تسهیلات بانکی با نرخ سود بالا	۳	۴/۰۵	۱/۲۹	۳۱/۸۵
	افزایش قیمت نهاده‌ها	۴	۴/۰۱	۱/۲۹	۳۲/۱۶
	عدم وجود تنفس در بازپرداخت تسهیلات بانکی	۵	۳/۹۸	۱/۳۴	۳۳/۶۶
	عدم وجود کمیسیون قیمت‌گذاری محصولات گلخانه‌ای	۶	۳/۷۴	۱/۳۰	۳۴/۷۵
	فروش سهمیه سوخت (گازویل)	۷	۳/۶۸	۱/۲۸	۳۴/۷۸
زیرساختی و فنی	عدم وجود صنایع تبدیلی محصولات گلخانه‌ای	۱	۴/۷۴	۱/۱۵	۲۴/۲۶
	عدم وجود مراکز تضمینی خرید دولتی	۲	۴/۷۳	۱/۱۸	۲۴/۹۴
	عدم وجود سردخانه کافی برای نگهداری محصولات گلخانه‌ای	۳	۴/۶۸	۱/۲۳	۲۶/۲۸
	عدم دخالت سازمان تعاون روستایی در خرید محصولات گلخانه‌ای و ایجاد مراکز عرضه مستقیم	۴	۴/۶۳	۱/۲۲	۲۶/۳۴
	هم‌زمان بودن زمان برداشت محصولات گلخانه‌ای با برداشت محصولات در فضای باز (خارج از فصل)	۵	۳/۹۸	۱/۱۵	۲۸/۸۹
	عدم رعایت اصول فنی در ساخت گلخانه‌ها (فاصله واحدها و ارتفاع)	۶	۳/۸۵	۱/۱۷	۳۰/۳۸
	عدم رعایت تناوب زراعی	۷	۳/۷۳	۱/۲۰	۳۲/۱۷
	راه‌های ارتباطی ضعیف (جاده، راه‌آهن)	۸	۳/۶۰	۱/۲۸	۳۵/۵۵
اجتماعی-فرهنگی و آموزشی	عدم برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی برای کارگران جهت افزایش مهارت آنها توسط جهاد کشاورزی	۱	۳/۷۵	۱/۰۳	۲۷/۴۶
	تحریم‌های بین‌المللی و منطقه‌ای	۲	۳/۵۴	۱/۱۳	۳۱/۹۲
	عصوبت نداشتن در شبکه‌ها و گروه‌های مرتبط با کسب و کارهای گلخانه‌ای	۳	۳/۴۴	۱/۲۱	۳۵/۱۷
	نبود امنیت	۴	۳/۲۷	۱/۱۶	۳۵/۴۷

۲۹/۴۷	۱/۱۷	۳/۹۷	۱	نداشتن تجربه و تخصص مرتبط کافی	فردی
۳۴/۹۷	۱/۲۸	۳/۶۶	۲	عدم حمایت خانواده و اطرافیان	
۳۶/۳۱	۱/۳۰	۳/۵۸	۳	عدم وجود اعتماد به نفس	
۳۹/۱۱	۱/۳۳	۳/۴۰	۴	نداشتن انگیزه‌ی کافی، خستگی و دل‌سردی از کار	

۴-۵. مقایسه و اولویت‌بندی میزان تأثیر عوامل مالی، زیرساختی و فنی و اجتماعی - فرهنگی و آموزشی و فردی مؤثر بر شکست کسب‌وکارهای گلخانه‌ای

در رابطه با اولویت‌بندی میزان تأثیر عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای، از آزمون فریدمن استفاده شد و برای انجام این آزمون، فرضیه آماری زیر مورد بررسی قرار گرفت.

فرض صفر: بین میزان تأثیر عوامل مورد مطالعه بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای تفاوت وجود ندارد.
فرض یک: بین میزان تأثیر عوامل مورد مطالعه بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای تفاوت وجود دارد.
بر اساس نتایج جدول (۳) فرض صفر رد و فرض یک مورد تأیید است. بنابراین برخی از عوامل از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشند.

جدول ۳. داده‌های حاصل از آزمون فریدمن (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

نتیجه آزمون	درجه آزادی	سطح معناداری	مقدار آماره کای اسکور
رد فرض صفر و تأیید فرض یک	۳	۰/۰۰۰	۱۵/۲۳۹

جدول (۴) میانگین رتبه‌ای اولویت عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای را به ترتیب نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، به‌زعم نظرات پاسخگویان، عوامل مالی با میانگین رتبه‌ای ۳/۲۲، زیرساختی و فنی با میانگین رتبه‌ای ۳/۰۵، اجتماعی - فرهنگی و آموزشی با میانگین رتبه‌ای ۲/۳۰ و فردی با میانگین رتبه‌ای ۲/۴۲ به ترتیب در اولویت‌های اول تا چهارم قرار دارند..

جدول ۴. رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای

مؤلفه	اولویت	میانگین رتبه‌ها
مالی	۱	۳/۲۲
زیرساختی	۲	۳/۰۵
اجتماعی - فرهنگی و آموزشی	۳	۲/۳۰
فردی	۴	۲/۴۲

۶. نتیجه گیری

در پژوهش حاضر عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای در بخش زرآباد شهرستان کنارک با استفاده از آزمون فریدمن شناسایی و اولویت‌بندی شدند. همان طور که جدول (۲) نشان داد از میان گویه‌های مالی، کمبود سرمایه با میانگین رتبه‌ای ۴/۳۳ در بالاترین رتبه قرار گرفته و دارای بیشترین اهمیت می‌باشد و گویه فروش سوخت سهمیه (گازوئیل) با میانگین رتبه‌ای ۳/۶۸ در پایین‌ترین رتبه قرار گرفته و دارای کمترین اهمیت می‌باشد. و همچنین از بین گویه‌های زیرساختی و فنی، گویه وجود صنایع تبدیلی محصولات گلخانه‌ای با میانگین رتبه‌ای ۴/۷۴ بالاترین رتبه و راه‌های ارتباطی ضعیف (جاده، راه‌آهن) با میانگین رتبه‌ای ۳/۶۰ پایین‌ترین رتبه را دارا می‌باشند. در میان چهار گویه اجتماعی - فرهنگی و آموزشی، گویه عدم برگزاری کلاس‌های و دوره‌های آموزشی برای کارگران جهت افزایش مهارت آن‌ها توسط جهاد کشاورزی با میانگین رتبه‌ای ۳/۷۵ در بالاترین رتبه و نبود امنیت با میانگین رتبه‌ای ۳/۲۷ در پایین‌ترین رتبه قرار گرفتند. از بین گویه‌های فردی، نداشتن تجربه و تخصص مرتبط کافی با میانگین رتبه ۳/۹۷ دارای بالاترین رتبه و نداشتن انگیزه‌ی کافی، خستگی و دلسردی از کار با میانگین رتبه‌ای ۳/۴۰ دارای پایین‌ترین رتبه می‌باشند. در یک رتبه‌بندی کلی از عوامل مؤثر بر شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای بخش زرآباد شهرستان کنارک، نتایج آزمون فریدمن نشان داد که از میان کل عوامل، عوامل مالی با میانگین رتبه‌ای ۳/۲۲ بالاترین اهمیت و عوامل فردی پایین‌ترین اهمیت را در شکست کسب و کارهای گلخانه‌ای دارا می‌باشند (جدول ۴). نتایج این پژوهش با یافته‌های مرادنژادی و همکاران (۱۳۸۵) و خنجری و همکاران (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. بنابراین براساس نتایج تحقیق حاضر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

* مسوولین و متولیان توسعه کشاورزی با در پیش گرفتن رفتارهای تقویت‌کننده فرهنگ نوآوری، خلاقیت و ریسک‌پذیری، فرصت‌یابی برای رشد هم‌زمان کشاورزان، تقویت تعهد و مسوولیت‌پذیری آنان، تشکیل گروه‌های کاری کشاورزان در انتخاب شیوه‌های انجام کارها، آزادی عمل و اختیار کافی داده و ارائه طرح و ایده‌های جدید کشاورزان به‌خصوص در زمینه کسب و کارهای گلخانه‌ای را مورد تشویق و حمایت قرار دهند.

* دسترسی آسان به اعتبارات، وام‌های کم بهره و اختصاص ارز مورد نیاز کارآفرینان با نرخ‌های مناسب، بایستی در اولویت سیاست‌های جهاد کشاورزی برای توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه‌ای قرار بگیرند.

* در اختیار قرار دادن یارانه به گلخانه‌داران تا هم متقاضیان با قیمت مناسب محصولات مورد نظر خود را با توجه به تغییرات فصلی با قیمت مناسب فراهم نمایند و هم وضعیت اقتصادی گلخانه‌داران با افزایش تقاضا بهتر شود.

* اقدام صندوق بیمه محصولات کشاورزی نسبت به بیمه تمام خطر سازه، تأسیسات و محصول تمام کسب و کارهای کشاورزی با شرایط مناسب.

* از تقویت، پانانه‌های خرید محصولات کشاورزی، شبکه‌های توزیع و بازاربایی محصولات کشاورزی، و تقویت تالار بورس محصولات کشاورزان در جهت توسعه بازار کشاورزی.

* به‌منظور جهت بهبود کیفیت منابع انسانی، آموزش‌های منظم و پیوسته‌ای فراهم شود تا سطح درک

فردکارآفرین از ریسک در آغاز هر فعالیت مخاطره و احتمال شکست در صورت ناموفق بودن آن فعالیت در فرد به وجود آید.

* برگزاری هر چه بیشتر کلاس‌های ترویجی در منطقه و توجیه و تشویق گلخانه‌داران و جوانان به منظور مشارکت در این دوره‌ها و راه‌اندازی کسب و کار.

پی‌نوشت‌ها

1. Stringer
2. Beaver
3. McEelwee
4. Gielen and et al.
5. Naingolan

منابع

۱. احسانی‌فر، ت.؛ رستمی، ف.؛ نادری، ن. و رضایی، ب. (۱۳۹۵)، موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی جلد سوم، شماره دوم، صص ۱۵-۱.
۲. افتخاری، ع.؛ سجاسی‌قیداری، ح. و رضوی، س. ح. (۱۳۸۹)، راهبردهای توسعه کارآفرینی در کشاورزی در مناطق روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۳، صص ۲۹-۱.
۳. چوپچیان، ش.؛ اسدی، ع.؛ کلانتری، خ. و بیگلری‌فرد، علی (۱۳۹۴)، بررسی عوامل مؤثر بر راندمان گلخانه‌های توت‌فرنگی: راهکارهایی برای توسعه کارآفرینی کشاورزی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی جلد دوم، شماره دوم، صص ۴۵-۳۵.
۴. حسینی، س. م. (۱۳۹۰)، آموزش کشاورزی کارآفرینانه، جزوه درسی دوره دکتری آموزش کشاورزی، تهران: دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران.
۵. خنجری، س.، کرباسی، ع. و صوحی، م. (۱۳۹۱)، بررسی اثر کارشناسان ترویج بر کارایی تولیدات گلخانه‌ای سیستان، هشتمین همایش دوسالانه اقتصاد، صص ۶۹۸-۶۷۸.
۶. دفتر گل و گیاهان زینتی وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۸۳)، نگاهی به وضعیت گل و گیاهان زینتی در ایران و جهان، جشنواره ملی گل-های شاخه بریده در پاکدشت، گزارش منتشر نشده.
۷. رفعتی، م. و آذین‌فر، ی. (۱۳۹۰)، بررسی کارایی فنی، تخصیصی و اقتصادی پنبه‌کاران استان گلستان با استفاده از روش پارامتریک، فصلنامه تحقیقات اقتصاد کشاورزی، سال سوم، شماره ۱، صص ۱۴۲-۱۲۱.
۸. سرشماری عمومی کشاورزی (۱۳۹۳)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ریاست جمهوری، مرکز آمار ایران.
۹. شریفی، ا.؛ رضایی، ر. و برومند، ن. (۱۳۹۰)، بررسی عوامل مؤثر بر پایداری نظام کشت گلخانه‌ای در منطقه جیرفت و کهنوج، فصلنامه مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۲-۲، شماره ۱، صص ۱۵۲-۱۴۳.
۱۰. لیث، ن.، چیذری، م. و کریم‌نادر، م. (۱۳۸۹)، تأثیر کارآفرینی بر اقتصاد گلخانه‌داری در استان آذربایجان غربی، فصلنامه علوم و فنون کشت‌های گلخانه‌ای، سال اول، شماره سوم، صص ۸-۱.
۱۱. مرادزادی، ه.؛ شعبانعلی، ح.، ایروانی، ه. و کافی، م. (۱۳۸۶)، تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی گلخانه‌ای در ایران، مجله علوم کشاورزی ایران، جلد ۳، شماره ۲، صص ۱۸۴-۱۷۵.
۱۲. هروی، ط. (۱۳۹۱)، کار و خودباوری، فصلنامه پژوهش زنان، دوره دوم، شماره ۱، صص ۴۰-۲۶.

۱۳. یعقوبی، ج. (۱۳۹۲). کارآفرینی در کشاورزی، ماهنامه الکترونیکی ترویج و توسعه روستایی، شماره ۲، اردیبهشت ماه، صص ۴۸-۶۰.
 ۱۴. یعقوبی فرانی، ا.؛ ملک محمدی، ا.؛ حجازی، ی. و حسینی، س.م. (۱۳۸۸). نقش عوامل سازمانی و مدیریتی در توسعه کارآفرینی در سازمان ترویج کشاورزی کشور، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال ۴۰، دوره دوم، شماره ۲، صص ۳۷-۵۲.

15. Beaver, G. (2002), Small business, entrepreneurship and enterprise development, Person, Education, Horlow.
16. Gielen, P.M.; Hoeve, A. & Nieuwenhuis, L.F.M. (2003), Learning entrepreneurs as experts, The journal of agricultural education and extension, Vol. 9, No. 3, pp. 103-116.
17. McElwee, G. (2006), Farmers as entrepreneurs: developing competitive skills, Journal of developmental entrepreneurship, Vol. 11, No. 3, pp. 187-206.
18. Nainggolan, K. (2003), Policies and programs for promoting the development of agribusiness enterprises, In: Oliver, R. (ed.), Development of agribusiness enterprises, Report of the APO seminar on development of agribusiness enterprises (Indonesia, 20-24 November 2000), Tokyo: Asian productivity organization.
19. Stringer, R. (2000), How to manage radical innovation, California management review summer, pp. 1-11.